

Araştırma Makalesi / Research Article / Article de Recherche

Türkiye’de Medya ve Demokrasi: Medyada Çoğulculuğu İzleme Raporu Üzerine Bir Analiz¹

Tirşe Erbaysal Filibeli

Doç. Dr.

Bahçeşehir Üniversitesi İletişim Fakültesi

tirserbaysal@gmail.com

ORCID: 0000-0003-4642-2279

Can Ertuna

Dr. Öğretim Üyesi

Bahçeşehir Üniversitesi İletişim Fakültesi

canertuna@gmail.com

ORCID: 0000-00002-3734-7345

Yağmur Çenberli

Doktora Adayı

Bahçeşehir Üniversitesi İletişim Fakültesi

yagmur.cenberli@comm.bau.edu.tr

ORCID: 0000-0001-9390-5674

Abstract

Media and Democracy in Turkey: An Analysis on the Media Pluralism Monitor Report

Forming a pluralistic media landscape in which the voices of different parts of society can be heard is a prerequisite for a healthy, functioning democracy. However, there are various legal, political, and economic obstacles to the realization of this. In order to overcome these obstacles, first of all, the problems thwarting pluralism in a country must be tracked and identified. In this article, media pluralism in Turkey is monitored, and obstacles that lead to problems in achieving this are discussed by analyzing the concept of media pluralism from different perspectives. Through the online media pluralism monitor

¹ 'Media pluralism' Türkçe'ye 'medyada çoğulculuk' olarak çevrilmiştir. Bunun nedeni medyada çoğulculuğun, medya sahipliği, siyasal bağımsızlık gibi medya sektörüne dair bir değerlendirme, içeriğin şekli ve biçimine yani iletişim aracının kendisine dair bir yaklaşım ve toplumsal temsile dair çeşitlilik temelli bir çözümleme üzerinden çok katmanlı bir şekilde tanımlanması gerekliliğidir. Dolayısıyla medyanın hem yapısal ve biçimsel olarak, hem de içerik ve temsil yet bağlamında çoğulcu olması gerekmektedir. Bu bağlamda 'medya çoğulculuğu' çevirisinin yeterli olmayacağı düşünülerek kavram 'medyada çoğulculuk' olarak Türkçe'ye çevrilmiştir.

platform developed by the Centre for Media Pluralism and Media Freedom (CMPF), 200 questions on fundamental protection, market plurality, political independence, and social inclusiveness in media are answered for Turkey. Based on these answers, risk levels in each category are assessed, problems are identified, and solutions to the risks and problems are suggested. The findings reveal that in 2021, Turkey is in high-risk group in the areas such as the right to access to information within the scope of fundamental rights and freedoms, acts of legal and regulatory bodies; media ownership structure, and competition in online platforms within the context of pluralism in the media market; regulation of subsidies and editorial independence in the context of political independence in media; access to media for minority groups and media literacy within the scope of social inclusiveness.

keywords: media pluralism, press freedom, democracy, social inclusiveness, media ownership.

Résumé

Médias et démocratie en Turquie : une analyse sur la surveillance du pluralisme dans les médias

La formation d'un paysage médiatique pluraliste dans lequel les voix de différentes parties de la société peuvent être entendues est une condition préalable au bon fonctionnement d'une démocratie. Cependant, il existe divers obstacles juridiques, politiques et économiques à la réalisation de cela. Afin de surmonter ces obstacles, il faut tout d'abord suivre et identifier les problèmes qui entravent le pluralisme dans un pays. Dans cet article, le pluralisme des médias en Turquie est surveillé et les obstacles qui conduisent à des problèmes pour y parvenir sont discutés en analysant le concept de pluralisme des médias sous différentes perspectives. Grâce à la plateforme de surveillance du pluralisme des médias en ligne développée par le Centre pour le Pluralisme et la Liberté des Médias (CMPF), 200 questions sur la protection fondamentale, la pluralité du marché, l'indépendance politique et l'inclusion sociale dans les médias sont posées pour la Turquie. Sur la base des réponses à ces questions, les niveaux de risque dans chaque catégorie sont évalués, les problèmes sont identifiés et des solutions aux risques et problèmes sont suggérées. Les résultats révèlent qu'en 2021, la Turquie fait partie du groupe à haut risque dans des domaines tels que le droit d'accès à l'information dans le cadre des libertés et droits fondamentaux, les actes des organes juridiques et réglementaires ; la structure de propriété des médias et la concurrence sur les plateformes en ligne dans le contexte du pluralisme du marché des médias ; la réglementation des subventions et indépendance éditoriale dans le contexte de l'indépendance politique des médias ; l'accès aux médias pour les groupes minoritaires et la littératie des médias dans le cadre de l'inclusion sociale.

mots-clés: pluralisme des médias, liberté de la presse, démocratie, inclusion sociale, propriété des médias.

Öz

Sağlıklı işleyen bir demokrasinin ön koşulu, toplumun her kesiminin sesinin duyulduğu çoğulcu bir medya sisteminin inşasıdır. Ancak medyada çoğulculuğun önünde çok sayıda hukuki, siyasal ve ekonomik engel ve sorun alanı bulunmaktadır. Bir ülkede medyada çoğulculuğun sağlanmasının önündeki bu engelleri aşmak için öncelikle sorunların izlenmesi ve tespit edilmesi gerekmektedir. Türkiye’de medya çoğulculuğunun izlendiği ve sorunların kapsamlı bir şekilde ele alındığı bu makalede, medyada çoğulculuk farklı yaklaşımlar üzerinden tanımlanmaktadır. Centre for Media Pluralism ve Media Freedom (CMPF) tarafından geliştirilmiş olan medyada çoğulculuğu izleme aygıtının kullanımı ile belirlenen göstergeler üzerinden medyada temel haklar, medya sektöründeki çoğulculuk, siyasal bağımsızlık ve toplumsal kapsayıcılık kategorilerinde 200 soruya verilen yanıtlar ile Türkiye’de medyada çoğulculuk izlenmekte, riskler belirlenerek sorunlar tespit edilmekte ve sorunların çözümüne yönelik önerilerde bulunmaktadır. Temel haklar ve özgürlükler kapsamında bilgiye erişim hakkı, düzenleyici ve denetleyici kurumların tasarrufları; medya sektöründeki çoğulculuk kapsamında medya sahiplik yapısı ve çevrimiçi platformlardaki rekabet; medyada siyasal bağımsızlık kapsamında medyaya devlet tarafından sağlanan kaynakların düzenlenmesi ve editöryal bağımsızlık; toplumsal kapsayıcılık kapsamında azınlık gruplarının medyaya erişimi ve medya okuryazarlığı gibi konuların değerlendirildiği bu araştırmada Türkiye tüm alanlarda yüksek risk grubunda bulunmaktadır.

anahtar kelimeler: *medyada çoğulculuk, basın özgürlüğü, demokrasi, toplumsal kapsayıcılık, medya sahipliği.*

Giriş

Türkiye uluslararası, ulusal, bölgesel ve yerel ölçekte gazeteler, radyo ve televizyon kanalları ve internet siteleri göz önüne alındığında oldukça fazla sayıda ve geniş bir tematik yelpazede yayın yapan kuruluşlara sahiptir. 2021 yılı itibarıyla Türkiye’de yayımlanan gazete ve dergi sayısı 4 bin 460’tır (TÜİK, 2022). Bu bağlamda Radyo Televizyon Üst Kurulu verilerine göre karasal ortamdan yayın yapan 16 ulusal, sekiz bölgesel, 151 yerel, 350 uydu yayıncılığı ve 172 kablolu yayıncılık yapan televizyon kanalı bulunmaktadır (Kalyoncuoğlu, 2021). Türkiye’de tam olarak kaç internet sitesi olduğuyla ilgili veri paylaşılmamakla birlikte 2021 sonu itibarıyla internet aboneliği sayısı bir önceki yıla göre yüzde 5,9 artmış ve 89 milyona yaklaşmıştır (BTK, 2022). Görünüşte haber, bilgi ve eğlence içeriklerine erişimin bu kadar çok ve çeşitli olduğu bir ortamda, acaba gerçek anlamda bir çoğulculuktan bahsedilebilir mi? Çalışmada bu soruya yanıt ararken medyadaki işleyişi belirleyen temel altyapı olan ifade ve basın özgürlüğünün korunmasına yönelik yasal çerçeve, bu yasaların pratikte nasıl işlediğine dair veri ve gözlemler, iktidar-medya ilişkileri bağlamında sahiplik yapısı ve editoryal bağımsızlık olanakları ile azınlık ve dezavantajlı grupların medyaya erişimi ve medyadaki temsili üzerine odaklanılmıştır.

Bu bağlamda, Avrupa Üniversite Enstitüsü’ndeki Medyada Çoğulculuk ve Medya Özgürlüğü Merkezi (Centre for Media Pluralism and Media Freedom – CMPF) tarafından koordine edilen 27 AB üyesi ülke ve aralarında Türkiye’nin de bulunduğu müzakere sürecindeki 5 ülkede yürütülen bir araştırma olan “Medyada Çoğulculuk İzleme Projesi” (Media Pluralism Monitor), yukarıda sıralanan alanlarda kapsamlı bir gözlem yapma olanağı sağlamaktadır. Avrupa Parlamentosu’nun desteğiyle, Avrupa Komisyonu çatısı altında yürütülen ve 32 ülkeyi kapsayan çalışma için tüm ülkelerden bağımsız araştırmacı ve akademisyenlerden oluşan ekipler her yıl 200 soruya verdikleri kapsamlı yanıtlar ile araştırma süreci yürütmekte ve yıllık raporlar yazmaktadır (CMPF, 2017; Brogi vd., 2018; Brogi vd., 2020; Bleyer-Simon vd., 2021; Bleyer-Simon, vd., 2022).

Bu çalışmada, Medyada Çoğulculuğun İzlenmesi Projesi kapsamında toplanan verilerden hareketle, çeşitlilik ve çoğulculuk hakkındaki teorik yaklaşımlardan ve betimlemelerden yararlanılarak, Türkiye’de medyada çoğulculuğun izlenmesine dair eleştirel bir analiz ortaya konulmakta ve olası riskler tanımlanmaktadır. Bu çalışma özelinde raporlama yapılırken değinilmeyen noktalar da çözümlenmeye dahil edilerek, Türkiye’ye özel siyasal ve toplumsal koşullar betimlenerek raporun tanımladığı çerçeve genişletilmekte ve Türkiye’deki medyanın çoğulculuk analizi daha geniş bir çerçevede ortaya konulmaktadır.

Medyada Çeşitlilik, Çoğulculuk ve Demokrasi

Çoğulculuk çoğulun temsiline dayanmaktadır ve çoğulun temsili siyasal, ekonomik, toplumsal, hukuki ve günümüzde tekno-sosyolojik pek çok dinamiğe bağlıdır. Çoğulculuk iyi işleyen bir demokrasinin temel taşıdır, çünkü çoğulculuk,

bir toplumdaki farklı siyasi görüşlerin ve kültürel ifadelerin biçimlerini, yani çoğulun temsilini barındırır (Picard ve Dal Zotto, 2015, s. 62). Bu nedenle çoğulcu bir demokrasinin sağlanması için, medyada çoğulculuğun sağlanması gerekir, ya da medyada çoğulculuğun sağlanması iyi işleyen bir demokratik siyasal sistemin sağlanmasının ön koşullarından bir tanesidir.

Danielle Raeijmaekers ve Pieter Maesele'nin (2015) demokrasi modelleri üzerinden medyada çoğulculuğa farklı yaklaşımlar sunduğu çalışmalarında ortaya koydukları üzere, hem kültür endüstrileri hem de medyanın ekonomi politiji üzerinden eleştirel teori ekseninde çoğulculuk çok katmanlı olarak değerlendirilebilir. Çünkü çoğulcu bir medya sistemi hem medya sahipliği noktasında hem de içerik üretimi noktasında çeşitliliği gerektirmektedir (Picard ve Dal Zotto, 2015, s. 58). Zira medya içerisinde tek bir siyasi görüşü yayma gücüne sahip tek bir ses baskın olmaya başlarsa, demokrasi tehdit altına girer (Council of Europe, 1999, para. 4). Nitekim medyada çeşitliliğin sağlanması her zaman çoğulculuğun sağlanması anlamına gelmemektedir. Demokratik bir medya sistemi, çeşitliliği yansıtmasının yanı sıra, toplumun her kesimine temsil edilme ve seslerini duyurma fırsatı vermedir. Medya içeriğindeki çoğulculuğun yetersiz olması ve bilgilendirici medya içeriğine erişimin kısıtlanması basın özgürlüğünün de kısıtlandığı anlamına gelir. Basın özgürlüğünün ölçülmesi medya içeriğinin çeşitli olup olmadığı, toplumun tüm kesimlerinin temsil edilip edilmediği ve kamu hizmeti medyasına erişimin her kesim için aynı ölçüde olup olmadığı gibi değişkenlere bağlıdır (Czepek, 2009, s. 39). Örneğin kamu yayıncılığı yapan kurumlar, devletten bağımsız yayıncılık yapamıyorsa ve hükümet ile organik bir bağı bulunuyorsa, kamu yayıncılığı yapan kurumun çeşitli azınlık gruplarının dillerinde yayıncılık faaliyeti yürütmesi, azınlık grupların medyaya erişimi ve temsilinden ziyade baskın ideolojinin hakim olduğu haberlerin veya içeriklerin farklı dillerde tekrar üretilmesi anlamına gelmektedir; çünkü azınlık grupları yayınlarını kendi seslerini duyurmak için yapamamaktadır (Inceoğlu, Sözeri ve Filibeli, 2016; 2018; 2020; 2021).

Medyada çoğulculuğun ifade özgürlüğünün yanı sıra, demokratik değerlerin desteklenmesi çerçevesinde de aktif bir rolü vardır (Gibbons, 2015, s. 16). Raeijmaekers ve Maesele'nin (2015) ifade ettiği üzere günümüzde medya ve demokrasi üzerine akademik çalışmalarda tartışmaların çoğu, müzakereci demokrasi çerçevesine dayanmaktadır (s. 1044). Medyada çoğulculuk müzakereci demokrasi perspektifi ile ele alındığında, demokratik bir tartışma ortamına katılımın ön koşulunun sağlıklı bir medya sisteminden geçtiği söylenebilir (Raeijmaekers ve Maesele, 2015). Müzakereci demokrasinin işlemesi için devletin medyada çoğulculuğu garanti altına almak amacıyla gerekli politikaları uygulayarak vatandaşların geniş yelpazede bilgi çeşitliliğine erişimini sağlaması gerekmektedir. Bununla birlikte, Elda Brogi'nin (2022) de bahsettiği gibi bütün coğrafi bölgeleri kapsayan çoğulcu ve kapsayıcı bir medya sistemi için gerekli koşulları temin etmeli ve demokratik bir toplumda siyasi ve ticari çıkarı ön plana koyan öğelerin medyanın işlevini yerine getirmesini engellemeye çalışmasının önüne geçmelidir. Bu bağlamda devlet bağımsız, alternatif medya kuruluşlarını, azınlık ve topluluk

medyasını desteklemeli ve çoğulculuğu güvence altına almak için uygun yasal düzenlemeleri ve politikaları yürürlüğe koymalıdır (s. 3). Müzakereci demokrasi iletişimsel eylem yoluyla toplumun doğrudan müzakereye katılmasını ön kabul olarak almakta; medyayı merkeze koyarak, medyanın ekonomi politikği özelindeki tartışmaları ve düzenlemeleri devlete bırakmakta ve devletin müzakerecinin sağlanması için gereğini yapması gerektiğini belirtmektedir. Müzakere sonucunda mantıksal evrensel fikir birliğine varılacağı varsıldığı için müzakereci demokrasi agonistik çoğulculuk ekseninden bakıldığında eleştirilebilir. Çünkü kamusal alanda herkesin eşit bir şekilde temsil edilmesini ve tartışmaya katılmasını sağlamak özellikle nüfus yoğunluğu yüksek olan ülkelerde mümkün değildir. Bu nedenle müzakere yapılırken çoğulun temsil edilmesi ve müzakereci demokrasinin uygulanması güçtür. Bu noktada yine çoğunluğun temsili, Antonio Gramsci'nin belirttiği gibi kültürel olarak güç sahibi olanın yani hegemonyanın görüşlerinin temsili olacaktır. Ancak Habermas tarafından tanımlanan müzakereci demokrasinin eleştirilmesi, Frankfurt Okulu tarafından temellendirilen eleştirel ekonomi politik yaklaşımının reddi anlamına gelmemelidir, çünkü eleştirel ekonomi politik bir bakış açısı olmadan medyada çoğulculuğu ele almak mümkün değildir (Habermas, 1996; Raeijmaekers ve Maesele, 2015; Özçetin, 2020).²

Örneğin günümüzde müzakerecinin yapıldığı kamusal alanın sınırları dijital teknolojiler sayesinde yeniden tanımlanmıştır. Fakat dijital kamusal alanın hem siyasal, hem de ekonomi politik nedenlerle manipülasyon amacıyla kullanıldığı görülmektedir. Sosyal medya platformlarının etkin ve yaygın kullanımı, kullanıcıların tüketiciden üre-tüketicie dönüşmesine olanak tanımış ve Web 2 teknolojileri sayesinde dijital kamusal alan herkesin erişebildiği bir alana dönüşmüştür. Herkese erişim imkanı sunan kullanıcı türevli içerik temelli bu mecraların, çoğulcu, ifade özgürlüğüne olanak tanıyan ve demokrasiye hizmet eden mecralar olduğuna dair görüşler ortaya atılmıştır (Filibeli ve Şener, 2019). Bu bağlamda çoğulculuğun dijital dünyada artık bir sorun teşkil etmediğini düşünenler, teknolojik altyapının tarafsız olduğunu ileri sürmektedir. Teknolojinin kendisi tarafsız olabilir, ancak onu işlevsel kılan sistemler kendi gündemleri olan ve çoğulculuğa doğrudan zarar verecek uygulamaları olanaklı kılan şirketlerin kontrolü altındadır (Picard vd., 2015, s. 3). Sosyal medya platformlarının her biri kullanıcıyı sistemde daha fazla tutmak isteyen algoritmalar ile çalışmaktadır. Algoritmaların nasıl işlediğini bilen ve sosyal medya platformlarında akışları yönetebilen kesimler ise bu mecraları ideolojik birer aygıt olarak kullanabilmektedir. Bu nedenle 2016 yılında yaşanan Cambridge Analytica ve Facebook veri skandalının ortaya çıkmasından bu yana, Brexit referandum sürecinde yaşanan bilişimsel propaganda tartışmalarının da etkisiyle

2 Literatürde çok sayıda demokrasi modeli tanımı yapılmaktadır, ancak eleştirel ekonomi politikğin kurucusu Frankfurt Okulu'nun yaşayan son temsilcisi Jürgen Habermas tarafından, medyayı merkeze alarak geliştirilen müzakereci demokrasi, medyada çoğulculuk alanında yapılan çalışmalarda ağırlıklı olarak örneklendirilmektedir. Bu nedenle bu çalışmada müzakereci demokrasi ve müzakereci demokrasiye yönlendirilen karşıt görüşler odağa alınmıştır. Fakat gelecekte demokrasi modelleri özelinde, Raeijmaekers ve Maesele'nin üç demokrasi (liberal, müzakereci, ve agonistik demokrasi) modeli üzerinden yaptığı gibi, medyada çoğulculuğun analiz edildiği başka bir çalışma yapmak mümkündür.

bu mecraların dezenformasyon yayarak birtakım popülist politikaları desteklemek için nasıl etkin kullanıldığı, çoğulculuğa ve dolayısıyla demokrasiye nasıl zarar verdiği yönünde çok sayıda araştırma yapılmaya başlanmıştır (Erbaysal Filibeli, 2019).

Birleşik Krallık'ın ve Amerika Birleşik Devletleri'nin yani liberal batı demokrasilerinin bilişimsel propagandadan bu denli etkilenmesi, Türkiye gibi basın özgürlüğü indekslerinde alt sıralamalarda yer alan ülkelerdeki durumun daha incelikli değerlendirilmesini elzem kılmaktadır. Çünkü dijital dönüşüm, çoğulculuk alanındaki yeni olanaklar doğurduğu gibi yeni riskleri de beraberinde getirmektedir.

Araştırma Yöntemi ve Sınırlılıkları

Proje kapsamında CMPF ekibi tarafından her sene yenilenen ve güncel sorunlara yönelik olarak düzenlenen değişkenler, ilgili yılın verilerinin toplanması için ortak bir platformda projenin araştırmacılarına açılmaktadır. Araştırmacılar akademik makaleler, araştırmalar, sivil toplum kuruluşlarının veya uluslararası kuruluşların yazdığı raporlar, haber metinleri, yasa ve düzenlemeler gibi ikincil kaynaklardan ve ayrıca alanında uzman ve yetkili kişilerle yapmış oldukları görüşmelerden yararlanarak ilgili sorulara yanıt vermektedir. Araştırmacıların vermiş olduğu yanıtlar ise her ülkeden belirli alanlarda ulaşılan uzmanlar tarafından gözden geçirilmektedir. Uzman grubu medya alanında toplumsal, politik, kültürel, hukuki ve ekonomik konularda çalışan bir akademisyen veya araştırmacı, bir medya düzenleyici temsilcisi, bir meslek örgütü temsilcisi, televizyon yayıncılığı alanında çalışan bir kuruluşun temsilcisi, bir yayın kuruluşu temsilcisi, medya-okuryazarlığı alanında çalışan bir organizasyonun temsilcisi ve bir internet servis sağlayıcı, video paylaşım platformu, internet platformu veya sosyal medya temsilcisi olmak üzere toplam yedi kişiden oluşmaktadır.

Medyada çoğulculuğa yönelik riskler temel koruma (fundamental protection), medya sektöründe çoğulculuk (market pluralism), siyasal bağımsızlık (political independence) ve toplumsal kapsayıcılık (social inclusiveness) olmak üzere dört ana alanda incelenmektedir. Bulgular her tematik alan için aşağıda yer alan göstergelerin değerlendirilmesi sonucu ortaya konmaktadır (bkz. Tablo 1).

Tablo 1. Medyada Çoğulculuk İzleme Projesi temel alanları ve göstergeleri

Temel Koruma	Medya sektöründe çoğulculuk	Siyasal Bağımsızlık	Toplumsal Kapsayıcılık
İfade özgürlüğünün korunması	Medya sahipliğinde şeffaflık	Medyanın siyasi bağımsızlığı	Azınlıkların medyaya erişimi
Bilgi edinme hakkının korunması	Haber medyasının yoğunlaşması	Editöryal özerklik	Yerel ve bölgesel toplulukların medyaya erişimi ve topluluk medyası
Gazetecilik mesleki standartlarının korunması	Çevrimiçi platformların yoğunlaşması ve rekabet yaptırımları	Görsel-ışitsel medya, çevrimiçi platformlar ve seçimler	Kadınların medyaya erişimi
Medya alanındaki düzenleyici, denetleyici kurumların bağımsızlığı	Medyanın varlığını sürdürebilmesi	Medya sektörüne aktarılabilecek kaynakların ve verilecek desteğin devlet tarafından düzenlenmesi	Medya okuryazarlığı
Geleneksel medyaya evrensel erişim ve internete erişim	Editöryal içerik üzerinde ticari & sahiplik etkisi	Kamu yayıncılığının bağımsızlığı, yönetimi ve finansmanı	Yasa dışı ve zararlı söyleme karşı koruma

Tablo 1’de gösterilen alanlara yönelik sorular yanıtlandıktan sonra platform uzmanlara açılmakta ve uzmanların ülke ekibi tarafından öncelikli olarak cevaplandırılan 16 sorunun yanıtlarının değerlendirilmesi istenmektedir. Uzmanlar ile araştırmacılar arasında anlaşmazlık olması durumunda, uzmanlardan kısa bir açıklama yapması istenmektedir. Gerekli durumlarda uzman görüşlerine yönelik olarak ülke ekibi cevabını güncellemekte, değiştirmekte ve böylece raporun nesnel altyapısının güçlendirilmesi hedeflenmektedir.

Medyada Çoğulculuk İzleme Projesi’nin dijital medya bölümü ayrı bir şekilde değerlendirilmemektedir. Dijital göstergeler geleneksel medya ve mevcut medyada çoğulculuk ve ifade özgürlüğü ilkeleriyle iç içe geçmiş bir alan olarak görülmektedir. Bu bağlamda ilgili göstergelere verilen yanıtlar üzerinden, dijital medyaya yönelik riskler belirlenmekte ve risk puanları ortaya konulmaktadır. Veri analizi yapıldıktan sonra, her tematik alan için 0 ile 100 arası bir puan belirlenmektedir. 0-33 arası düşük risk, 34-66 arası orta risk, 67-100 arası ise yüksek risk olarak puanlanmaktadır. Risk puanları belirlendikten sonra her ülkeden araştırmacılar

medyada çoğulculuk izleme raporunu yazmaktadır. Rapor CMPF'deki araştırmacılar tarafından yayına hazırlanmaktadır.

Medyada Çoğulculuk İzleme Projesi'nin veri toplama seti ilk olarak 2009 yılında geliştirilmiş, test edilmiş ve 2016 yılına kadar çeşitli pilot çalışmalar yapılarak değiştirilmiştir. Proje Türkiye'de ilk kez 2016³ yılında yürütülmeye başlanmıştır. Veri toplama seti, her sene karşılaşılan krizler ve güncel problemlere yönelik olarak değiştirilmektedir. Örneğin 2016 yılında Amerikan Başkanlık Seçimleri ve Birleşik Krallık'ın Avrupa Birliği'nden ayrılması için yürütülen Brexit Referandumu süreci sırasında ortaya çıkan Cambridge Analytica ve Facebook veri skandalı sonrasında, dijital alana daha fazla gösterge eklenmiştir. Veri toplama seti yalan haber, dezenformasyon ve bilişimsel propagandaya yönelik yeni sorularla çeşitlendirilmiştir. (Brogi vd., 2018; Brogi vd., 2020).

2019 yılında ise Covid-19 Pandemisi dolayısıyla medyaya bağımlılık artmıştır. Sınır Tanımayan Gazeteciler Örgütü'nün Dünya Basın Özgürlüğü Raporu'nda (2020) belirtildiği üzere, özellikle otoriter rejimlerle yönetilen ülkelerde medyaya baskı artmış, çok sayıda gazeteci tutuklanmış veya gözaltına alınmıştır. Pandemi, bu tür sistemlerde medyayı denetim altına almak için bir bahane olarak araçsallaştırılmıştır (Bulut ve Ertuna, 2022). Bu bağlamda, çok sayıda ülkede dijital medyaya yönelik birtakım yasal düzenlemeler yapılmıştır. Bu nedenle, 2020 yılına dair raporlama yapılırken sorulara verilen yanıtlarda özellikle pandeminin medya ve gazetecilik üzerindeki etkilerine odaklanılması istenmiştir (Bleyer-Simon vd., 2021).

Ancak ölçümde kullanılan göstergeler Avrupa merkezci bir bakış açısıyla hazırlandığı için bu araştırma ekseninde Türkiye özelinde bazı sınırlılıklar bulunmaktadır. Örneğin Türkiye'de bir süre öncesine kadar "ana akım" olarak anılan gazete ve TV kanalları uğradıkları tiraj ve reyting kayıpları sonrası geleneksel olarak "ana akım kitle medyası" özelliklerini yitirmişlerdir. İlgili bölümlerde detaylıca belirtildiği üzere medyanın ekonomi politiği ve sahiplik yapıları dolayısıyla, alternatif medya, özellikle dijital yerli haber medyası enformasyon ekosisteminde etkin rol oynamaktadır. Chris Atton'ın (2010) ifade ettiği gibi ana akım medya gücünü kaybettiği zaman alternatif medya güç kazanmaktadır ve ana akım medyanın olmadığı yerde ana akım olma özelliği göstermektedir. Ayrıca Reuters'ın Dijital Haber Medyası⁴ raporlarında belirtildiği üzere Türkiye'de kentli kesimin büyük bir bölümü sosyal medya platformlarını bilgi edinme ve yayma amacıyla kullanmaktadır. Dolayısıyla CMPF Türkiye'de medyanın çoğulculuğu gözlemlenirken, alternatif medyaya yönelik göstergelerin çeşitlendirilmeleri, bu çerçevede eklenecek soruların da yanıtlanması gerekmektedir. Son yıllarda Medyada Çoğulculuk İzleme projesi kapsamında dijital medya üzerindeki baskı ve dijital medyaya yönelik yaptırım özelinde

3 2016 yılından 2021 yılına kadar Prof. Dr. Yasemin Giritli Inceoğlu yönetiminde Doç. Dr. Ceren Sözeri ve Doç. Dr. Tırşe Erbaysal Filibeli Medyada Çoğulculuk İzleme Projesi araştırmasında ve raporlanmasında görev almıştır.

4 Reuters'ın Dijital Haber Medyası raporlarındaki örneklem ağırlıklı olarak şehirli kesimden oluşmaktadır. Dolayısıyla oranlar Türkiye'yi anlamlı bir şekilde yansıtmamaktadır. Ancak yapılan araştırmanın bulguları Türkiye'de dijital medyanın kullanımına yönelik yorumlanabilir bir analiz sunmaktadır.

eklenen sorular ile bu alanda raporlama yapılabilmesine rağmen, kendi kendini fonlayan, bağımsız haber mecralarını temsil eden göstergeler bu projede yer almamaktadır. Bu durum projenin alternatif medya ayağının gözlemlenmesi adına barındırdığı en temel sınırlılıktır. Araştırmanın barındırdığı bu sınırlılık nedeniyle, bu çalışmada alternatif medyaya yönelik bulgular ikincil kaynaklar kullanılarak, bu çalışmaya eklenmiştir.

Türkiye’de Medyada Çoğulculuk: Bulgular ve Analiz

Temel Koruma: Medyada Temel Haklar ve İfade Özgürlüğü

Medyada temel haklara ilişkin ölçüm, beş ayrı alandaki verilere dayalı olarak gerçekleştirilmektedir: İfade özgürlüğünün korunması, bilgi edinme hakkının korunması, gazetecilik standartları ve mesleki standartlara dair güvenceler, medya alanındaki düzenleyici, denetleyici kurumların bağımsızlığı ve etkililikleri ve geleneksel medya ile internete evrensel erişim. Aşağıda sıralanacak temel bazı gerekçeler nedeniyle Türkiye tüm bu alanlarda yüzde 80 oranla “riskli” ülke kategorisindedir. Bu başlıkları ayrı ayrı ele almak, Türkiye gibi sorunların iç içe geçtiği yerlerde bütüncül bir gözlem yapma olanağı tanımamaktadır. Bu nedenle farklı yasalar ve düzenleyici denetleyici kurumların yapı ve tasarrufları çerçevesinde basın özgürlüğü ve gazetecilik standartları ile internet ve dijital platformlara erişim ve kısıtlamalar bir arada ele alınmış ve bilgiye erişim hakkı, gazetecilik standartları ve mesleki güvenceler ile medya alanındaki düzenleyici, denetleyici kurumların bağımsızlığı bu başlıklar altında değerlendirilmiştir.

Medyada çoğulculuğun hayata geçirilmesindeki en önemli faktör olan ifade özgürlüğünün çerçevesinin tanımlanmasında, çoğulculuğun nihai güvencesi olarak kabul edilen, devletlerin temel hukuk metni anayasa belirleyici önemdedir. Türkiye Cumhuriyeti Anayasası’nın 26. maddesi uyarınca “herkes, düşünce ve kanaatlerini söz, yazı, resim veya başka yollarla tek başına veya toplu olarak açıklamaya ve yayma hakkına sahiptir. Bu hürriyet, resmî makamların müdahalesi olmaksızın haber veya fikir almak ya da vermek serbestliğini de kapsar.”. Anayasa’nın 28. Maddesi de “basın hürdür, sansür edilemez.” hükmünü içermektedir. Her iki maddede de bu geniş özgürlük tanımlarının yanı sıra bu “hürriyetlerin kullanılmasına” dair sınırlılıklara da yer verilmektedir. Bu bağlamda, millî güvenlik, kamu düzeni ve güvenliği, Cumhuriyetin temel nitelikleri ve devletin ülkesi ve milleti ile bölünmez bütünlüğünün korunması, suçların önlenmesi, suçluların cezalandırılması, devlet sırrının korunması, kişisel hakların, aile hayatının ya da meslek sırlarının korunması ya da yargılamanın yerine getirilmesi için çeşitli sınırlılıklar tanımlanmaktadır. Ayrıca 28. maddede yukarıda sıralanan sınırlılıklar çerçevesinde süreli-süresiz yayınlara yönelik ne tür “tedbirler” alınacağı da belirtilmektedir (Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, 1982). Bu çerçevede, geniş bir özgürlük alanı tanımlanmış gibi gözükse de uygulamada sınırlamaların sağlıklı işlemeyen bir hukuk sisteminde bu özgürlük alanını dramatik şekilde daraltması söz konusudur. Üstelik ifade özgürlüğünün sınırları salt anayasa ve kanunlarla belirlenmemekte,

gündelik hayatta demokratik kurumların işleyişi ve medya sahipliği gibi faktörler de bunun pratik alanda gerçekleşmesinde önemli rol oynamaktadır.

Sınır Tanımayan Gazeteciler Örgütü'nün (RSF) yıllık basın özgürlüğü endekslerinde en altlarda yer alan Türkiye'nin konumunda son yıllarda kısmi bir iyileşme gözlenmektedir. 2018 ve 2019 yıllarında 180 ülke arasında 157. sırada bulunan Türkiye 2020'de 154, 2021'de ise 153. sırada ölçümlenmiştir (RSF, 2021). Bu kısmi "iyileşme" ağırlıklı olarak, 2021 itibarıyla cezaevindeki gazetecilerin sayısının önceki yıllara göre daha düşük sayıda olmasından kaynaklanmaktadır, çünkü araştırmanın yürütüldüğü dönemde birçok gazetecinin ya hüküm/tutukluluk süreleri sona ermiş ya da Anayasa Mahkemesi'nin kararları uyarınca bir süre tutuklu kaldıktan sonra serbest bırakılmıştır. Zira ilerleyen dönemde cezaevindeki gazetecilerin sayılarında yeniden bir artış gözlenmektedir.

Cezaevindeki gazetecilerin sayıları konusunda gazetecilik örgütleri verileri arasında farklılıklar bulunmaktadır. Bu farklılığın kaynaklarından biri, sosyal güvenlik sisteminde iş kolu olarak "basın, yayın gazetecilik" olarak kayıt altında olanlar ile serbest gazetecilik yürütenler arasındaki değerlendirme tercihidir. Ayrıca bazı listelerde bir basın kuruluşunun haber merkezi dışında farklı alanlarda çalışan personelinin (örn. dağıtım, muhasebe vb.) o yayın kuruluşunun editoryal çizgisinin konu edildiği bir soruşturmada gözaltına alınması durumunda "tutuklu, hükümlü gazeteciler" arasında anılması da verilerdeki farklılığın nedenlerindedir. Bu araştırma kapsamında temel alınan veri, tutuklanan ya da hakkında hüküm verilen kişi hakkındaki soruşturmanın "gazetecilik faaliyeti" olup olmadığına dayalı olarak liste oluşturan uluslararası Gazetecileri Koruma Komitesi'ne aittir. Çalışmanın sonlandırıldığı dönem olan Aralık 2021 itibarıyla Gazetecileri Koruma Komitesi verilerine göre cezaevinde en az 18 gazeteci bulunmaktadır (CPJ, 2021).

Bir ülkede medyada çoğulculuk, temel haklar ve ifade özgürlüğünün ne ölçüde korunduğunu ölçerken cezaevindeki gazetecilerin sayısına dair veri önemli olmakla birlikte tek başına yeterli değildir. Sınır Tanımayan Gazeteciler Örgütü raporunda Türkiye'de basın özgürlüğü önündeki önemli engellerden biri medya sahipliği yapısı ve düzenleyici, denetleyici kurumların dahil olmasıyla tesis edilen iktidar-medya ilişkileri olarak tanımlanmaktadır. Buna göre, Türkiye'de ulusal düzeyde erişimi olan medyanın yüzde 90'ı hükümet kontrolündedir ve Basın İlan Kurumu, Radyo Televizyon Üst Kurulu gibi kuruluşlar yayın kesme, para cezası ve resmi ilan reklam cezaları ile bir yandan yaptırım uygularken diğer yandan resmi ilanları yönlendirme gücüyle birlikte iktidara yönelik eleştirel tutum içinde bulunan kuruluşları destekleyebilmektedirler (CPJ, 2021). Radyo Televizyon Üst Kurulu 6112 sayılı kanununun 35. maddesi uyarınca Türkiye Büyük Millet Meclisi'ndeki temsil oranı ölçüsünde siyasi partilerden dokuz temsilcinin seçilmesiyle oluşmaktadır. Bu çerçevede iktidar bloğu olarak adlandırılabilir Adalet ve Kalkınma Partisi ve Milliyetçi Hareket Partisi temsilcilerinin toplam oyları salt çoğunlukla alınacak kararlar için belirleyici olmaktadır. Punto 24 Bağımsız Gazetecilik Platformu tarafından derlenen verilerle hazırlanan "Expression Interrupted" internet sitesi

verilerine göre, Radyo Televizyon Üst Kurulu, 1 Ocak – 24 Aralık 2021 tarihleri arasında Halk TV, Tele 1, Fox TV, KRT ile Habertürk TV kanallarına 21 milyon 500 bin TL tutarında 71 ayrı ceza verilmiştir. Birçoğu eleştirel yayıncılık anlayışlarıyla tanınan bu kanalların dışında, RTÜK üyesi İlhan Taşçı'nın "hükümete yakın kanallar" olarak tanımladığı diğer birçok TV kuruluşuna ise aynı dönemde hiç cezai yaptırım uygulanmamıştır (Expression Uninterrupted, 2021). Gazeteciler Cemiyeti'nin Demokrasi için Medya, Medya için Demokrasi kapsamında yürüttüğü proje verilerine göre, 2021 yılında Basın İlan Kurumu tarafından gazetelere toplam 639 gün ilan kesme cezası verilmiştir. 2018 yılında Cumhurbaşkanlığı kararıyla Türkiye Cumhuriyeti İletişim Başkanlığı'na bağlanan Basın İlan Kurumu da son dönemde özellikle "basın ahlak esaslarının ihlali" gerekçesiyle verilen cezalarla gündeme gelmektedir. Bu çerçevede, resmi ilan kesme cezalarının en çok eleştirel yayınlarıyla tanınan Cumhuriyet, BirGün, Evrensel ve Sözcü gazetelerine verilmesi dikkat çekmektedir (M4D, 2021)⁵.

2018 yılında yapılan bir değişiklikle basın kartı verme yetkisi Başbakanlık'tan alınarak Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı'na verilmiştir. Bu değişiklikten sonra geçen üç yıllık dönemde 1371 gazetecinin basın kartı yenilenmemiş, 1238 gazetecinin basın kartı iptal edilmiş ve çok sayıda gazetecinin de basın kartı başvuruları uzun değerlendirme sürelerine tabi olmuştur (Adal, 2022). Cumhurbaşkanlığı tarafından verilen basın kartları, gazetecilerin özellikle resmî kurumların faaliyetlerini takip edebilmeleri için sıklıkla birer akreditasyon "ön koşulu" olarak devreye sokulmakta ve kolluk güçleri tarafından yer yer bir "gazetecilik kriteri" olarak nitelenmektedir. Dolayısıyla basın kartı hakkından mahrum kalan gazetecilerin aslında habere erişim sorunu yaşadıklarını belirtebilmek mümkündür. Türkiye Gazeteciler Cemiyeti verilerine göre (TGC, 2021), yaklaşık 12 bin gazeteci işsiz durumdadır ve çok sayıda gazeteci Basın İş Yasası kapsamında, telifli, sözleşmeli ya da iş yasasına tabi olarak çalıştırılmaktadır. Gazeteciler arasındaki işsizlik oranının, kayıt dışı çalışma ve işsiz yeni mezunlar da hesaba katıldığında, yaklaşık yüzde 30 civarında olduğu tahmin edilmektedir (Uzunoğlu ve Uyar, 2021). Bu gazeteciler salt geçim zorluğu yaşamamakta aynı zamanda basın kartına erişemedikleri için haber rekabetinde karşılaştıkları akreditasyon güçlükleri nedeniyle dezavantajlı konuma da düşmektedirler. 2021 yılında siyasi, ekonomik ve çeşitli anlaşmazlıklar nedeniyle 79 gazeteci işten çıkarılmıştır (BIA Medya Gözlem, 2021). Gazetecilik mesleğindeki en kırılgan grup olan serbest çalışan gazetecilerin büyük bir bölümü ise başka bir sektörde, genellikle hizmet sektöründe, tam zamanlı olarak çalışmaktadır (Nazlier, 2021). Pandemi ile artan güvencesizlik, halihazırda bir kurumda sigortalı çalışanlar için ise maaşların ve yemek ücretlerinin düzenli olarak ödenmemesi nedeniyle uzun süre etkisini sürdürmüştür (TGS, 2021). Basın özgürlüğü

5 Basın Kanunu ile bazı kanunlarda değişiklik yapılmasına dair kanun" 18 Ekim 2022 tarihinde Resmî Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Kanun her ne kadar bu çalışma için veri toplanan dönemde yürürlükte olmasa da Türkiye'de medya çoğulculuğu ve ifade özgürlüğü üzerine olası etkileri üzerine tartışma henüz tasarı halindeyken başlamıştır. Yasa tasarı iktidar bloku tarafından özellikle çevrim içi ortamdaki dezenformasyonla mücadele çerçevesinde bir gereklilik olarak gerekçelendirilmiştir. Ancak birçok basın meslek örgütü yasayı "sansür yasası" olarak nitelemiş ve yasayı gazetecilik yapma olanaklarının daha da daraltıldığı eleştirisinde bulunmuşlardır (Yaşar, 2022).

önündeki en büyük tehditlerden biri de gazetecilerin fiziksel saldırıyla karşı karşıya kalmalarıdır. 2021 yılında bir radyo yayıncısı öldürülmüş, 115 gazeteci de fiziksel saldırıya uğramıştır (Bianet, 2022).

Erişime engellenen web siteleri, url adresleri ve sosyal medya içerikleri konusunda resmi veri açıklanmamaktadır. Bu alandaki yegâne çalışma, İfade Özgürlüğü Derneği'nin "Engelli Web" raporunda yer almaktadır ve bu rapor çerçevesinde son toplanan veriler 2020 yılı sonuna dayanmaktadır (Akdeniz ve Güven, 2021). Buna göre 2020 sonu itibarıyla Türkiye'de 467 bin 11 web sitesi ve alan adına, 764 farklı kurum tarafından erişim engeli getirilmiştir. Türkiye'de erişim engeli yetkisi başta 5651 sayılı kanun çerçevesinde sulh ceza hakimliklerindedir. Ancak farklı kanunlarda yapılan düzenlemeler ile bu yetki genişletilmiş ve Cumhuriyet Savcılarına telif hakları ihlallerinin giderme konusunda bu yetki tanınmış, Cumhurbaşkanlığı, ilgili bakanlıklar, Telekomünikasyon İletişim Başkanlığı, Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu Başkanlığı ile Erişim Sağlayıcıları Birliği'ne erişim engeli kararı alma ya da talep etme yetkisi tanınmıştır (Akdeniz ve Güven, 2021). Freedom House (2021) adlı sivil toplum kuruluşunun yıllık derecelendirmesine göre Türkiye "özgür olmayan" ülkeler sınıflandırmasına dahildir ve erişim engellemelerinin yanı sıra zaman zaman internetin yavaşlatılması sosyal medya platformlarına yönelik engellemeler, kısıtlamalar ile kurumlara yapılan "siyasi" atamalar, bu sorunun pekişmesinde önemli rol oynamaktadır.

Medya Araştırmaları Derneği tarafından sosyal medya yasasının basın özgürlüğü üzerindeki etkisini ölçme amacıyla yayımlanan raporda da "İnternet Ortamında Yapılan Yayınların Düzenlenmesi ve Bu Yayınlar Yoluyla İşlenen Suçlarla Mücadele Edilmesi Hakkında Kanunda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun"a dair çarpıcı saptamalarda bulunmaktadır. Ekim 2020-Ekim 2021 döneminde yürütülen bu çalışma göstermektedir ki "kişilik haklarının ihlali", "unutulma hakkı", "ticari itibarın zedelenmesi" haber kaldırma hükümlerinde en çok kullanılan gerekçeler olarak sıralanmaktayken en çok kaldırma kararı verilen haberler ise "yolsuzluk ve usulsüzlük", "görevi kötüye kullanma", "siyasal çatışma" olarak sınıflandırılan haberlerdir. Raporda ilgili yasanın "imtiyaz sahibi kişilerin kanun dışı eylemlerinin haberleştirilmesine yönelik kullanıldığı" saptamasına yer verilmektedir (Özturan vd., 2021, s. 88). Anayasa Mahkemesi, 27 Ekim 2021'de bir grup haber sitesi ve gazetecinin erişim engellemelerine karşı ayrı ayrı yaptıkları başvuruları birlikte inceleyerek başvurularda "yapısal sorunlardan" kaynaklı şekilde basın özgürlüğünün ihlal edildiği saptamasında bulunmuştur. Bu pilot karara göre Meclis'te bu sorunu çözen bir düzenleme yapılması için bir yıl süre verilmiştir ve düzenleme yapılmadığı takdirde benzer başvurularda ihlal kararı verileceği vurgulanmaktadır (M4D, 2021). Bu çalışma hazırlanırken henüz TBMM'de bu yönde bir düzenleme yapılmamıştır. "Engelliweb" verilerine göre de her ay çok sayıda haber erişimi engellenmeye devam edilmektedir (Engelliweb, 2022). Radyo Televizyon Üst Kurulu'nun (RTÜK) lisans ve denetleme yetkisinin dijital platformları kapsayacak ölçüde genişletilmesi bir diğer önemli noktadır. Kurulun Netflix'de yayına giren More the Merrier filmini Türk toplumunun değerlerine ve ahlak yapı-

sına aykırı olduğu gerekçesiyle platformdan kaldırılmasına dair kararı bu alandaki ilk tasarruflardan biri olarak kayda geçmiştir (Evrensel, 2021a). Çoğulculuğun ön koşullarından biri olan üretimde çeşitlilik, yasal sınırlamalar, seçici yaptırımlar ve gazetecilerin özgürlük ve fiziksel bütünlüğüne yönelik tehditler ile kısıtlanırken Picard ve Dal Zotto'ya göre (2015), bir diğer önemli değişken de medya sahipliği konusundaki çeşitliliktir. Bu nedenle Türkiye'deki güncel medya sahipliği görünümü de önemli çözümleme başlıklarından biri olmaktadır.

Medya Sektöründe Çoğulculuk & Siyasal Bağımsızlık: Medya Sahipliği, Kaynakların Bölüşümü ve Editoryal Bağımsızlık

Medyada Çoğulculuk İzleme Raporu 2021'e göre, Türkiye medyasında medya sektöründe çoğulculuk alanı yüzde 76 oranla diğer Avrupa Birliği ülkelerine kıyasla yüksek risk grubunda yer almaktadır. Rapordaki bu alan; medya sahiplik yapısındaki şeffaflık eksikliği, yoğunlaşma, sürdürülebilirlik, ticari çıkarlar gibi ekonomik riskleri ölçülemektedir. Rapordaki başka bir kategori ise, siyasi tarafgirliğe ve etkilere karşı haber üretimi, dağıtımı ve erişimi gibi konularda etkili denetim ve öz denetim mekanizmalarının varlığına odaklanarak medyadaki siyasal bağımsızlığa karşı olası riskleri değerlendirmektedir. Türkiye medyası bu alanda da yüzde 88 oranla yüksek risk grubunda bulunmaktadır.

Türkiye tarihinde kırılma noktası sayılan belli iktidar değişimleri dönemleri, medya sektöründe de önemli yapısal değişimlere sahne olmuştur. 2001 yılındaki ekonomik kriz, Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu (TMSF) aracılığıyla Türkiye'de medya sektörünün yeniden düzenlenmesi için iktidar tarafından geçerli bir fırsat olarak kullanılmıştır (Sözeri, 2015, s. 11). TMSF tarafından devralınan medya kuruluşları, hükümetle yakın ilişkiler içindeki sermaye gruplarına devrolmuş, izleyen yıllarda farklı birçok sebepten dolayı ana akım medya kuruluşlarının tekrar tekrar el değiştirmesiyle medya üzerindeki iktidar kontrolü korunmuş hatta perçinlenmiştir⁶ (Sözeri, 2015, s. 12-13).

Sahiplik yapısındaki bu stratejik çapraz yoğunlaşma medya bağımsızlığının önündeki temel engel olarak karşımıza çıkmaktadır (Adaklı, 2014). En çok okunan 10 gazeteden sekizi, en çok izlenen 10 televizyon kanalından dokuzu, en çok ziyaret edilen 10 dijital haber sitesinden yedisi hükümet ile yakın siyasi ve ekonomik ilişkileri bulunan şirketler tarafından yönetilmektedir (Media Ownership Monitor Turkey, 2021). Medyanın üçte ikisinden fazlasına sahip bu şirketlerin, inşaat, enerji, madencilik ve turizm gibi farklı kollarda ticari yatırım ve faaliyetleri de bulunmaktadır (Media Ownership Monitor Turkey, 2021). Görsel-işitsel medya, 6112 sayılı kanun ile, sahiplikteki yoğunlaşmayı önleme konusunda regüle edilen tek sektördür. Rekabet Kurumu ise, haksız rekabeti önleme amacıyla (bkz. 4054 sayılı kanun), görsel-işitsel medya sektörünün denetleyici otorite figürü işlevini

6 Sabah-ATV Grubu'na sahip olan Turkuvaz Medya'nın Kalyon Holding şemsiyesine girmesi; Star Gazetesi, Akşam ve Kanal 24'ün de aralarında bulunduğu Es Medya'nın satılması; Doğan Medya Grubu'nun Demirören Holding'e satılması.

yüklenmiş durumdadır. Ancak, Türkiye’de medya sektörü özelinde çapraz yoğunlaşmayı önleyecek herhangi bir yasal düzenleme bulunmamaktadır. Yalnızca görsel-işitsel medyanın rekabet ve yoğunlaşmayı önleme noktalarında korunması, medya sektörünü, özellikle dijital medya gibi diğer alanları, haksız rekabete ve orantısız yoğunlaşmaya karşı savunmasız bırakmaktadır.

Medyada kurumsal hayatta kalma koşullarını ekonomik anlamda medya kuruluşlarının iş modelleri, gelir elde etme yöntemleri ve farklı sektörlerden gelen reklam yatırımları belirlemektedir. WARC (2021) ve Deloitte (2021) gibi bağımsız kuruluşların sunduğu verilere göre, reklam gelirlerine ilişkin güncel eğilim, gayri safi milli hasılanın büyüme ve enflasyon artış oranlarının altında kalarak medya ekonomisinin sürdürülebilirliği bağlamında ciddi riskler barındırmaktadır. Özellikle, halihazırda kaynak sıkıntılarıyla boğuşan yerel medya, sektör içinde bu durumdan en ağır şekilde etkilenen grubu oluşturmaktadır. Geleneksel ana akım medya hala eski usul gelir modellerine tutunma alışkanlığını sürdürürken, dijital medyada abonelik yöntemi, bağış ve ulusal, uluslararası kaynaklardan ve hibe programlarından alınan fonlar ön plana çıkmaktadır (Uzunoğlu ve Uyar, 2021).

Kurumsal düzlemde medya ekonomisinde eşitsizlik yaratan bir başka unsur ise, kamu bankalarının reklam yatırımları oluşturmaktadır. Gazete Duvar internet sitesinde yayımlanan bir araştırmaya göre; 2020 yılında kamu bankaları reklam yatırım tercihlerini yalnızca Turkuvaz Grup, Demirören Medya Grubu gibi yapılardan yana kullanmış ve Halk TV, Tele 1, KRT, Sözcü, Evrensel ve BirGün gibi eleştirel, alternatif ya da bağımsız olarak nitelendirilen medya kuruluşları ise kamu bankalarından hiç reklam alamamıştır (Şener, 2021a; 2021b; 2021c). Reuters haber ajansı (2021) tarafından yapılan bir haberde; Demirören Holding’in 2018 yılında Doğan Medya Grubu’nu satın almak amacıyla Ziraat Bankası’ndan çektiği kredileri ödemediği ve borç yapılandırması için bankayla görüşme halinde olduğu ifade edilmiştir. Haber holding tarafından yalanlanmamış, ancak Demirören Medya, Reuters Haber Ajansı aboneliklerini iptal etmiştir (Evrensel, 2021b).

Gazetecileri bağımsızlıklarını korumayı amaçlayan 5953 sayılı İş Kanunu’nun 11. maddesine ve Türkiye Gazeteciler Cemiyeti’nin Türkiye Gazetecileri Hak ve Sorumluluk Bildirgesi’ne rağmen, genel yayın yönetmeninin atanmasında ve medya kuruluşunun bağlı olduğu şirketin/holdingin ticari çıkarlarının editoryal içeriği etkilemesine dair kurumsal bir korunma mekanizması bulunmamaktadır. Bu tablo kamu yayıncılığı söz konusu olduğunda daha net bir şekilde gözükmektedir. Kamu yayıncısı kuruluş olan TRT’ye yapılan atamalar ve görevden almalar Cumhurbaşkanı kararıyla belirlenmektedir. Cumhurbaşkanı kararnamesiyle yönetim yapısının tamamen değiştirildiği TRT’nin yönetim kadrosuna iktidarla ilişkisi bulunan isimlerin atanması da editoryal bağımsızlığa ilişkin soru işaretlerini artıran bir faktör olarak öne çıkmaktadır (DW, 2021). Görsel-işitsel materyal ve araçlardan toplanan bandrol ücretleri, ulusal bütçeden ayrılan belli bir miktar, reklam, ticari ortaklıklar ve 2021 yılının Kasım ayına kadar elektrik faturalarındaki yüzde 2’lik pay TRT’nin gelir kaynaklarını oluşturmaktadır. TRT 2004 ve 2019 yılları arasında 23

milyar 900 milyon TL'lik toplam gelirinun 10,4 milyar TL'sini bandrol ücretlerinden, 9,5 milyar TL'sini elektrik faturalarındaki vergi payından elde etmiştir (Bianet, 2021). Avrupa Komisyonu'nun raporuna göre TRT ile birlikte Anadolu Ajansı'nın izlediği hükümet yanlısı editoryal yayın çizgisi ve yaygın medyanın büyük bölümünün iktidar tarafından yönlendirilmeye açık yayın politikası, medyanın siyasi ve editoryal bağımsızlığı için ciddi bir tehdit oluşturmaktadır (European Commission Turkey Report, 2020).

Toplumsal Kapsayıcılık: Medyada Çeşitlilik ve Medya Çeşitliliği

Toplumsal kapsayıcılık alanı, azınlıklar, yerel ve bölgesel topluluklar, kadınlar ve engelliler gibi toplumdaki belirli grupların medyaya erişimine odaklanmaktadır. Bunun yanı sıra, genel nüfusun dijital medya-okuryazarlık düzeyini ve yasa dışı ve zararlı söylemlere yönelik koruma mekanizmalarını inceleyerek, dijital teknolojilerin kullanımından kaynaklanan yeni zorlukları inceleme altına almaktadır. 2021 yılında toplumsal kapsayıcılık alanındaki göstergeler, Türkiye'de bu alanda yüzde 84 oranında yüksek risk olduğunu göstermektedir (İnceoğlu, Filibeli, Ertuna ve Çenberli, 2022).

2016 yılında toplumsal kapsayıcılık bölümünde yer alan "azınlıkların medyaya erişimi"ne yönelik sorular yanıtlanırken, CMPF tarafından verilen azınlık tanımının yetersiz olduğu görülmüştür. Zira CMPF soruların sadece yasal azınlıkların haklarına yönelik olarak yanıtlanmasını istemiştir. Lozan Antlaşması Türkiye'deki azınlıkları "T.C. yurttaşı gayrimüslimler" olarak tanımlamaktadır, fakat uygulamada Türkiye'de resmi olarak sadece Yahudiler, Ermeniler ve Rumlar azınlık olarak tanımlanmaktadır. Türkiye'deki en yaygın etnik azınlık olan Kürtler, Araplar ve en yaygın dini azınlık olan Aleviler ise resmi azınlık statüsünde değildir (Oran, 2018). CMPF bir sonraki sene soruları güncelleyerek hem yasal hem de yasal olarak tanınmayan azınlıklar için soruların yanıtlanmasını istemiş ve sayılarını artırmıştır. (Brogi vd., 2018; Brogi vd., 2020). Bunun yanı sıra Türkiye "adı konulmamış" yeni bir "azınlık" olgusuyla karşı karşıyadır; 2011 yılında Suriye İç Savaşı'nın başlamasının ardından, Türkiye'deki Suriyeli sığınmacı sayısı hızla artmıştır. Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (UNHCR, 2022) güncel verilerine göre Türkiye'de 3,65 milyon Suriyeli sığınmacı bulunmaktadır.

Azınlıklar için medyaya erişim yüzde 81 ile yüksek risk göstermektedir. 2004 yılından bu yana kamu yayıncılık organı olarak TRT beş azınlık dili ve lehçesinde yayın yapmaktadır, ancak azınlık dillerinde yayın yapmak, medyada çoğulculuğun garanti edildiği anlamına gelmemektedir. TRT kurulduğu günden bu yana yasal düzenlemeler (6257, Türkiye Radyo ve Televizyon Kanunu) ile devlete bağlı olduğu için her zaman devlet kontrolü altında olmuştur. Öte yandan Türkiye'de ulusal kanallarda ve ana akım medyada da azınlıkların medyaya erişimi kısıtlıdır. Azınlıklara atanmış bir program veya yayın saati bulunmamaktadır.

CMPF 2020 yılında engelliler için ayrı olarak değerlendirdiği göstergeleri de azınlık başlığı altına almıştır. Engellilerin medyaya erişimi konusunda son yıl-

larda birtakım ilerlemeler kaydedilmiştir ancak hala yeterli değildir. İlk olarak 2014 yılında “engellilerin yayın hizmetlerine erişimi” konusunda bir yönetmelik yayımlanmıştır. Bu yönetmelikte işaret dilinin kullanımına yönelik birtakım maddeler bulunmaktadır. Ancak 2014’ten 2019’a kadar hiçbir ilerleme kaydedilmemiştir. 11 Ekim 2019’da hem görme engelli hem de işitme engelli kişilerle ilgili maddelerden oluşan ve sadece altyazıları değil, işaret dilini ve sesli betimlemeyi de düzenleyen “Engellilerin Yayın Hizmetlerine Erişilebilirliği” hakkında daha kapsamlı bir yönetmelik yürürlüğe girmiştir. Bu yeni yönetmelik daha kapsayıcı olduğu için engellilerin medyaya erişimi konusunda olumlu bir adım olarak görülmektedir.

Topluluk medyasının medya platformlarına erişimi de medyada çeşitliliğin garanti altına alınması için değerlendirilmesi gereken bir başlıktır. Topluluk medyasının bağımsızlığı kanunla tanımlanmadığı için, yerel/bölgesel ve topluluk medyası platformlara erişmekte zorlanmaktadır. 1 Mayıs 2021’de Basın İlan Kurumu (BİK) hakkındaki mevcut yasada bir değişiklik yapılmış ve bu değişiklikle ana akımın dışında kalan medya kuruluşlarının, yani küçük medya kuruluşlarının da desteklenmesine izin verilmiştir. Ancak daha önce belirtildiği üzere BİK reklam gelirlerini dağıtırken şeffaf davranmadığı için bu yasa ile topluluk medyasının ne kadar desteklendiği ya da desteklenip desteklenmediği bilinmemektedir.

Türkiye’de hem kamu yayıncılığı yapan TRT’nin hem de yaygın yayıncılık yapan medya kuruluşlarının kapsamlı bir toplumsal cinsiyet eşitliği politikası bulunmamaktadır. Küresel Medya İzleme Projesi’nin “Haber kim yapıyor?” (2020) raporuna göre sunucuların yüzde 44’ünü, muhabirlerin yüzde 16’sını ve konu ve kaynakların sadece yüzde 22’sini kadınlar oluşturmaktadır. Bu rakamlar kadınların haber medyasında yeterince temsil edilmediği ve dezavantajlı konumda olduğunu göstermektedir. Öte yandan Medyada Çoğulculuğun İzlenmesi Projesinde toplumsal cinsiyet eşitliği konusunda LGBTİ+’ların medyaya erişimi hakkında herhangi bir indikatör bulunmamaktadır. Bu nedenle araştırmanın bu ayağının tam anlamıyla kapsayıcı olduğunu söylemek mümkün değildir.

Yasadışı ve zararlı konuşmaya karşı koruma olanakları da Türkiye’de oldukça sınırlı düzeydedir. Türkiye’de çevrimiçi nefret söylemi ve dezenformasyona karşı da herhangi bir yasa veya düzenleme bulunmamaktadır. 2021 yılında Covid-19 pandemisi ile ilgili sosyal ağlarda yayılan yanlış bilgilerin de etkisiyle 5651 Sayılı Kanun’da değişiklik yapılmıştır. 5651 Sayılı Kanun’da yapılan bu değişiklik, sosyal medya platformlarının düzenlenmesine ilişkin ifade özgürlüğüne zarar verebilecek maddeler içermesi sebebiyle çok tartışılmış ve daha önce değinildiği gibi, kısa sürede artan sayıdaki içerik kaldırma ve İnternet yasakları (Akdeniz ve Güven, 2021), bu değişikliğin medyada çoğulculuğa nasıl zarar verdiğini göstermiştir. Öte yandan Türkiye’de sivil toplum kuruluşlarının dezenformasyon ile mücadele konusunda etkin bir şekilde çalıştığı görülmektedir (Filibeli, 2020). Bunun yanı sıra Türkiye’de, ECRI Türkiye Raporu’nda da belirtildiği üzere “çevrimiçi suça yönelik nefret söylemini tespit etmek ve bunlarla mücadele etmek için web’i tarımaya yönelik bir sistem bulunmamaktadır”. 5651 Sayılı İnternet Ortamında Ya-

pılan Yayınların Düzenlenmesi ve Suçlarla Mücadele Edilmesi Hakkında Kanun'da çevrimiçi nefret suçuna ilişkin bir madde bulunmamaktadır (ECRI, 2016). Ancak Hrant Dink Vakfı gibi birçok STK eğitim, konferans, etkinlik vb. düzenleyerek çevrimiçi nefret söylemi ve ayrımcılıkla mücadele etmeye çalışmaktadır (bkz. <https://hrantdink.org/tr/asulis>). Ne yazık ki, bu alanda yürütülen alternatif çalışmalara dair veriler Medyada Çoğulculuk İzleme Projesi kapsamında değerlendirme altına alınmamaktadır.

Medya okuryazarlığı toplumsal kapsayıcılık alanında yer alan diğer bir önemli başlıktır. Türkiye'de ortaokullarda 7. ve 8. sınıf öğrencilerine yönelik medya okuryazarlığı seçmeli derslerinin açılması için 2012 yılında RTÜK ve Milli Eğitim Bakanlığı (MEB) arasında medya okuryazarlığı konusunda bir protokol imzalanmıştır. Mevcut müfredat dijital güvenlik, siber zorbalık, dijital kimlik, dijital okuryazarlık vb. konuları kapsamamaktadır. Medya okuryazarlığı faaliyetleri yetişkinleri, yaşlıları, kadınları, göçmenleri ve diğer savunmasız grupları da kapsamamaktadır. Ancak sivil toplum kuruluşları dijital medya okuryazarlığı konusunda bazı projeler geliştirmeye çalışmaktadır. Örneğin Ekim 2021'de teyit kuruluşu Teyit ve sivil toplum kuruluşu Öğretmen Ağı, eğitimde eleştirel dijital okuryazarlık üzerine bir el kitabı (2021) hazırlayarak öğretmenlerin dijital medya okuryazarlığını güçlendirmek için bir proje geliştirmiştir.

Dijital okuryazarlık alanında da tablo benzer durumdadır. Eurostat 2021 raporuna göre Türkiye'nin yüzde 30'u dijital okuryazarlık konusunda yetkin değildir. Türkiye'de doğrudan çevrimiçi nefret söylemi ve dezenformasyonla mücadeleyi amaçlayan herhangi bir yasa veya politika bulunmamaktadır. 5651 Sayılı Kanun'da yapılan değişiklik defalarca dile getirildiği gibi oldukça tartışmalıdır. 'Unutulma hakkı' ile ilgili 9. madde, 'nefret söylemi' ve 'dezenformasyon' bağlamında değerlendirilebilir (Dirini ve Özsu, 2020, s. 4). Bu maddeye göre mahkeme tarafından, ilgili çevrimiçi içeriğin kişilik haklarını, yani Türk Medeni Kanunu'na göre kişinin hayatını koruyan haklarını ihlal ettiği tespit edilirse, arama motoru hizmetlerinde bir kişinin adının bir web sitesiyle ilişkilendirilmemesine karar verilebilir. 2021'de Yaman Akdeniz ve Ozan Güven'in EngelliWeb Raporu 2020'de belirttiği üzere (Fahrenheit 5651) artan içerik kaldırma ve internet yasakları 9. maddenin ifade özgürlüğünü etkilediğini göstermektedir. Öte yandan, Türkiye'de dezenformasyona karşı mücadele etmeyi amaçlayan birçok doğrulama kuruluşu ile nefret ve ayrımcı dil üzerinde çalışan çok sayıda STK bulunmaktadır. Ancak bu kurumların sunmuş olduğu katkılar ve alternatif medya kuruluşlarına dair göstergeler CMPF'nin veri toplama havuzunda yer almadığı için bu alanda sunulan katkılar da değerlendirmeye dahil edilememektedir.

Sonuç: Çokluk mu Çoğulculuk mu?

Medyada çoğulculuğun sağlanması için medyada hem yapısal ve biçimsel olarak hem de temsiliyet açısından çeşitliliğin sağlanması ve böylece çoğulculuğun garanti altına alınması gerekmektedir. Medyada çoğulculuk üze-

rine yapılan çalışmalarda bir ülkede medyanın düzenlenmesine dair kurumların varlığı, bu kurumların bir hakem rolü üstlenmesi, evrensel standartlarda yürütülecek gazetecilik faaliyetlerini desteklemesi beklentisiyle olumlu bir gösterge olarak varsayılmaktadır. Ancak Türkiye üzerine yapılan bu araştırma göstermektedir ki pratikte bu kurumlar, medyayı egemen söylem ve gündemin yeniden üretilmesi için dönüştürmek ya da mevcut dönüşümü hızlandırmak için araçsallaştırılmaktadır. Bu durumun temel nedeni kamu kaynaklarını dağıtmada uygulanan devlet politikaları ve uygulanan yaptırımlardır. Hak ihlalleri, yolsuzluk, usulsüzlük ya da görevi kötüye kullanma, siyasi çekişme/çatışma üzerine çalışan çok sayıda gazetecinin soruşturulması, fiziksel şiddet, basın kartı hakkından yoksun bırakılma, güvencesiz çalışma koşulları, gazetecilerin haberlerini yaygınlaştıradıkları kurumlarda yayın durdurma, içerik engelleme, kamu ilanlarının kısıtlanması ya da kapatılma gibi yaptırımların uygulanması söz konusu olabilmektedir (Bianet, 2022). Büyük holdingler bünyesindeki özel medya kuruluşları ve yaptırımdan muaf gözüken bazı medya kuruluşları kamunun yasa gereği dağıtmakla yükümlü olduğu ilan ve reklam gelirlerinden yararlanabilmektedir (Şener, 2021a; 2021b; 2021c). Çok sayıda gazetenin aynı manşeti atması, onlarca televizyon kanalının benzer gündemleri sınırlı bir uzman, konuk havuzunun katılımıyla inşa etmesi yaygın görülen pratikler haline gelmiştir.⁷ Bu kuruluşların yüksek takipçili internet sitelerinde ve sosyal medya hesaplarında, algoritmaların da yardımıyla mevcut gündemi, tanımlanmış kısıtlar çerçevesinde yeniden üretmesi bir "çokluk" tablosu ortaya çıkarsa da çoğulculuk sağlanamamaktadır.

Tüm bunların yanı sıra, toplumsal kapsayıcılık alanında da çoğulun temsilinden çoğunluğun temsilinin baskın olduğu görülmektedir. İyi işleyen bir demokrasinin için sağlıklı bir enformasyon sistemi inşa edilmelidir. Bu nedenle toplumun her kesiminden, herkesin medyaya erişimi olması ve doğru bilgi akışının sağlandığı bir medya sisteminin kurulması elzemdir. Tüm bu noktalardan yola çıkarak, medya izleme projesinde yer alan kısıtlılıklara rağmen, sağlıklı işleyen bir sistemin kurulması ve gerekli politikaların oluşturulması için, bu çalışma bağlamında aşağıdaki öneriler yapılabilir:

- Sulh ceza hakimliklerinin yolsuzluk, usulsüzlük, görevi kötüye kullanma gibi konularda hazırlanan haberlerde "kişilik haklarının ihlali" gerekçesiyle getirdiği erişim engellemeleri, Anayasa Mahkemesi'nin Meclis'ten yeni bir yasa çıkarılmasını talep eden kararı doğrultusunda ifade ve basın özgürlüğünün ihlali olarak değerlendirilmelidir.

- Gazetecilere uzun tutukluluk süreleri öngören mahkeme kararları, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi kararları doğrultusunda kaldırılmalıdır. Gazetecileri he-

7 Gazeteci Faruk Bildirici (2021), altı gazetenin aynı gün (10 Ocak 2021) herhangi bir açıklama ya da yeni bilgi bulunmamasına rağmen internet üzerinden konut alım satımı haberi yaptıklarına "Altı gazetede aynı haber, aynı 'güzelleme' ama imzalar farklı" başlıklı yazısında dikkat çekmiştir. Televizyon kanallarındaki konuk havuzlarının sığınağına ilişkin yine Bildirici 2021 yılı Şubat ayında bir günlük çalışma yürütmüş ve bu çalışmasında sığ konuk havuzuyla birlikte "iktidara yakın" ve "eleştirel kanallar" olarak tanımlanan kanallar arasındaki keskin konuk tercih farklarını da kayıt altına almıştır (Independent, 2021).

def alan saldırı ve tehditler, özellikle bunlar tasarlanarak gerçekleştirilen eylemler ise, hakkında hukuki yaptırım ve cezalar uygulanmalıdır.

- Radyo Televizyon Üst Kurulu ve Basın İlan Kurumu'nun bağımsızlığı ve özerkliği güvence altına alınmalı ve medya kuruluşlarına kamu kurumları tarafından bir sansür mekanizması işlevi gören ağır cezalar verilmesinden kaçınılmalıdır.

- Siyasi ve ticari bağımsızlığa ilişkin çıkar çatışmalarının ve medyada oligopolün önlenmesi için çapraz medya sahipliği, yatay ve dikey mülkiyetleşme yeni yasa ve yönetmeliklerle düzenlemelidir.

- Kamu kuruluşlarının dolaylı sübvansiyonlarının ve reklam yatırımlarının tahsisinde şeffaflık ve adalet sağlanmalıdır ve kamu kaynakları eşit olarak dağıtılmalıdır.

- Kamu hizmeti yayıncılığının editoryal bağımsızlığı, yönetim kurulunun seçiminde ve atanmasında özerk bir ortam sağlanarak güvence altına alınmalıdır.

- Siyasal reklamların şeffaflığı özellikle seçim dönemlerinde düzenlenmeli ve izlenmelidir.

- Türkiye'de azınlık gruplarının temsilini teşvik etmek ve medyaya erişimini garanti altına almak için etkili politikalar geliştirilmelidir.

- Tüm azınlık gruplarını temsil etmek için kamu hizmeti yayıncılığının siyasi bağımsızlığı sağlanmalıdır.

- Haber merkezlerinde toplumsal cinsiyet eşitliğini teşvik etmek için kapsamlı bir toplumsal cinsiyet politikası benimsenmelidir.

- Çocukların medya okuryazarlığı becerilerini geliştirmek için medya okur-yazarlığı dersleri, medya profesyonelleri ve uzmanları tarafından verilen zorunlu bir ders olmalıdır.

- Dijital medya okuryazarlığı becerilerini geliştirmek için toplumun tüm kesimlerinin, özellikle yaşlılar, azınlık grupları ve diğer dezavantajlı grupların, eğitimi konusunda etkili politikalar benimsenmeli ve izlenmelidir.

- Nefret söylemi ve dezenformasyonla mücadele için devlet ifade özgürlüğünün korunmasını esas alarak, STK'lar, teyitçiler, akademisyenler, gazeteciler, muhalefet partileri ve dijital platformların temsilcileri gibi tüm paydaşlar ile birlikte çalışmalıdır.

Sonuç olarak Türkiye'de medyada çoğulculuğun sağlanması için öncelikle çok katmanlı bir şekilde sorunların analiz edilmesi gerekmektedir ve her bir sorun için bir çözüm önerisinde bulunulmalıdır. Burada verdiğimiz öneriler bu çalışma kapsamında tespit edilmiş olan sorunlara yöneliktir. Öte yandan CMPF tarafından geliştirilen araştırma evreninde Türkiye'deki medyayı kapsamlı olarak değerlendiremediğimiz bazı noktalar bulunmaktadır. Bu çalışmada dijital alternatif medyaya yönelik alandaki göstergelerin geliştirilmesi ve ayrıca bu alanda çalışan sivil toplum kuruluşlarına yönelik birtakım göstergeler eklenmesi gerekmektedir. Çünkü ana akım medyanın siyaseten bağımsız olamaması ve ana akım görevini yitirmesi, alternatif medya ve sivil toplumun ana akımın rolünü üstlenmesi gerekliliğini doğurmuştur. Özellikle toplumsal temsiliyet açısından daha eşitlikçi olan alternatif medyaya dair indikatörler bulunmadığı için bazı alanlardaki risk oranlarının daha yüksek çıktığı düşünülmektedir. Ancak yine de CMPF tarafından geliştirilen

Ali Topuz: Ayrılığımın Sebebi, Editoryal Bağımsızlık Konusunda Vedat Zencir ile Uyuşmamamız. (14 Ekim 2021). Evrensel. Erişim 16 Eylül 2022, <https://www.evrensel.net/haber/445174/ali-topuz-ayriligimin-sebebi-editoryal-bagimsizlik-konusunda-vedat-zencir-ile-uyusmamamiz>.

Atton, C. (2010). *Alternative media*. SAGE Publications.

Basın Mesleğinde Çalışanlarla Çalıştıranlar Arasındaki Münasebetlerin Tanzimi Hakkında

Kanunu, 5953. 13 Haziran 1952. <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.3.5953.pdf>

Bi a Medya Gözlem / 2021: Haberciden Özgürlük Mücadelesi, Yargıdan Umut ışığı. *Bianet*. (2021, January 24). Erişim 3 Eylül 2022, <https://bianet.org/bianet/medya/256364-haberciden-ozgurluk-mucadelesi-yargidan-umut-isiği>

Bildirici, F. (11 Ocak, 2021). Altı gazetede aynı haber, aynı 'güzelleme' ama imzalar farklı, Erişim 22 Kasım 2022, <https://farukbildirici.com/alti-gazetede-ayni-haber-ayni-guzelleme-ama-imzalar-farkli/>

Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu. (2022). İletişim Hizmetleri İstatistikleri. <https://www.btk.gov.tr/iletisim-hizmetleri-istatistikleri>

Bleyer-Simon, K., Brogi, E., Carlini, R., De Costa Leite Borges, D., Nenadic, I., Palmer, M., Parcu, P. L., Trevisan, M., Verza, S., ve Zuffova, M. (2022). *Monitoring Media Pluralism in the Digital Era: Application of the Media Pluralism Monitor in the European Union, Albania, Montenegro, the Republic of North Macedonia, Serbia and Turkey in the Year 2021*. Erişim 10 Ağustos 2022, <https://cadmus.eui.eu/handle/1814/74712>

Bleyer-Simon, K., Brogi, E., Carlini, R., Nenadic, I., Palmer, M., Parcu, P. L., Verza, S., Viola de Azevedo Cunha, M., ve Zuffova, M. (2021). *Monitoring Media Pluralism in the Digital Era: Application of the Media Pluralism Monitor in the European Union, Albania, Montenegro, Republic of North Macedonia, Serbia and Turkey in the Year 2020*. Erişim 22 Ağustos 2022, <https://hdl.handle.net/1814/71970>

Brogi, E. (2022). *Risks to Media Pluralism in a Digital Environment in Europe*. *Idees No. 50 Defending Democracy: Civil and Political Rights at Risk in the 21st Century*. Erişim 5 Ağustos 2022, <https://revistaidees.cat/en/risks-to-media-pluralism-in-a-digital-environment-in-europe/>

Brogi, E., Carlini, R., Nenadic, I., Parcu, P. L., ve Viola de Azevedo Cunha, M. (2020). *Monitoring Media Pluralism in the Digital Era: Application of the Media Pluralism Monitor 2020 in the European Union, Albania and Turkey in the years 2018-2019*. Erişim 10 Eylül 2022, <https://hdl.handle.net/1814/67828>

Brogi, E., Nenadic, I., Parcu, P. L., ve Viola de Azevedo Cunha, M. (2018). *Monitoring Media Pluralism in Europe: Application of the Media Pluralism Monitor 2017 in the European Union, FYROM, Serbia & Turkey*. Erişim 10 Eylül 2022, <http://hdl.handle.net/1814/60773>

Brogi, E., Bania, K., Nenadic, I., Ostling, A., ve Parcu, P. L. (2017). Monitoring Media Pluralism in Europe: Application of the Media Pluralism Monitor 2016 in the European Union, Montenegro and Turkey. EriŒim 10 Eylül 2022, <https://cadmus.eui.eu/handle/1814/46786>

Bulut, E., ve Ertuna, C. (2022). The pandemic shock doctrine in an authoritarian context: The economic, bodily, and political precarity of Turkey's journalists during the pandemic. *Media, Culture & Society*, 44(5), 1003–1020. <https://doi.org/10.1177/01634437221084108>

Committee of Ministers, Recommendation No. R (99) 1 of the Committee of Ministers to Member States on Measures to Promote Media Pluralism (1999). Council of Europe. EriŒim 22 Eylül 2022, <https://rm.coe.int/16804fa377>

Cumhuriyet Gazetesi ve Cumhuriyet Vakfı'nın Yönetim Kurulu DeđiŒti. *Bianet*. (2018, 7 Eylül). EriŒim 20 Eylül 2022, <https://bianet.org/bianet/medya/200600-cumhuriyet-gazetesi-ve-cumhuriyet-vakfi-nin-yonetim-kurulu-degisti>

Czepek, A. (2009). Pluralism and Participation as Desired Results of Press Freedom: Measuring Media Systems Performance. In A. Czepek, M. Hellwig, ve E. Nowak (Ed.), *Press Freedom and Pluralism in Europe: Concepts of Conditions* (s. 37–44) içinde. Intellect Books.

Çenberli, Y. (2020). İletiŒimin Ekonomi Politieđi ve Türkiye'de Alternatif Medya: Girdapta Hayatta Kalmak. Z. Özarlan, T. Durna, ve P. Ögün Emre (Ed.), *Sayısal EŒitsizlikler ve Gazeteciliđin Geleceđi* (s. 55–86) içinde. um:ag Yayınları.

Deloitte. (2021). Türkiye'de Tahmini Medya ve Reklam Yatırımları: 2021 ilk 6 Ay Raporu. EriŒim 3 Eylül 2022, <https://www2.deloitte.com/tr/tr/pages/technology-media-and-telecommunications/articles/medya-yatirimlari-2021-raporu.html>

Demirören, Reuters Aboneliđini İptal Etti. *Evrensel*. (2021, Ekim 16). EriŒim 16 Eylül 2022, <https://www.evrensel.net/haber/445308/demiroren-reuters-aboneli-gini-iptal-etti>

Dirini, İ., ve Özsu, G. (2020). Covid-19 Pandemi Sürecinde Sosyal Medyada Nefret Söylemi Raporu. (Z. Özarlan, Ed.) *Alternatif BiliŒim Derneği*. Alternatif BiliŒim. EriŒim 10 Eylül 2022, <https://ekitap.alternatifbilisim.org/covid19-nefret-soy-lemi-raporu/>

Elektrik Faturalarındaki TRT Payı Kaldırıldı. *Bianet*. (2021, Kasım 24). EriŒim 22 Eylül 2022, <https://m.bianet.org/bianet/ekonomi/253800-elektrik-faturalarindaki-trt-payi-kaldirildi>

Engelliweb – EriŒime Engellenen Websiteleri, Haber ve Sosyal Medya Hesap ve İÇerikleri. İfade Özgürlüğü Derneği. (2022). EriŒim 14 Eylül 2022, <https://ifade.org.tr/engelliweb/>

Erbaysal Filibeli, T. (2020). The State of (Dis)information Sphere: The Rise of Fact-Checking Initiatives. T. Erbaysal Filibeli (Ed.), *Information Nightmare: Fake News, Manipulation and Post-Truth Politics in the Digital Age* (s. 33–48) içinde.

Peter Lang.

Erbaysal Filibeli, T. (2019). Big Data, Artificial Intelligence, and Machine Learning Algorithms: A Descriptive Analysis of the Digital Threats in the Post-Truth Era. *Galatasaray Üniversitesi İletişim Dergisi*, (31), 91–110. <https://doi.org/10.16878/gsuilet.626260>

Erbaysal Filibeli, T., ve Şener, O. (2019). Manipüle Edilmiş Enformasyonel Bir Vitrin ve Popülist Bir Enformasyon Alanı Olarak Twitter. *Moment Dergi*, 6(2), 492–515. <https://doi.org/https://doi.org/10.17572//mj2019.2.492515>

European Commission. (2022). Individuals' Level of Digital Skills (from 2021 onwards). Eurostat. Erişim 26 Eylül 2022, https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/isoc_sk_dskl_i21/default/bar?lang=en

European Commission Turkey 2020 Report. (2020). Commission Staff Working Document: Turkey 2020 Report Accompanying the Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee of the Regions. 2020 Communication on EU Enlargement Policy. Erişim 12 Eylül 2022, https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/system/files/2020-10/turkey_report_2020.pdf

European AdSpend By Country and Medium, 2010-2021: AdSpend Turkey. (2020). WARC Data Points. Erişim 13 Eylül 2022, <https://www.warc.com/search?q=adspend+turkey>

European Commission Against Racism and Intolerance Report on Turkey (Fifth Monitoring Cycle) (2016). Erişim 9 Eylül 2022, <https://rm.coe.int/fifth-report-on-turkey/16808b5c81>

Freedom of Expression and the Press in Turkey – 325. Expression Interrupted. (2021). Erişim 4 Eylül 2022, <https://www.expressioninterrupted.com/freedom-of-expression-and-the-press-in-turkey-325/>

Gibbons, T. (2015). What is 'Sufficient' Plurality?. S. Barnett ve J. Townend (Ed.), *Media Power and Plurality: From Hyperlocal to High-Level Policy* (s. 15–30) içinde. Palgrave MacMillan.

Global Media Monitoring Project. (2020). Erişim 19 Eylül 2022, https://whomakesthenews.org/wp-content/uploads/2021/11/GMMP2020.ENG_.FINAL_.pdf

Habermas, J. (1996). *Between Facts and Norms: Contributions to a Discourse Theory of Law and Democracy*. The MIT Press.

İnceoğlu, Y., Erbaysal Filibeli, T., Ertuna, C., ve Çenberli, Y. (2022). Monitoring Media Pluralism in the Digital Era: Application of the Media Pluralism Monitor in the European Union, Albania, Montenegro, the Republic of North Macedonia, Serbia and Turkey in the Year 2021 Country Report: Turkey. Erişim 10 Temmuz 2022, <https://cadmus.eui.eu/handle/1814/74711>

İnceoğlu, Y., Sözeri, C., ve Erbaysal Filibeli, T. (2021). Monitoring Media Pluralism

in the Digital Era Application of the Media Pluralism Monitor in the European Union, Albania, Montenegro, The Republic Of North Macedonia, Serbia & Turkey in the Year 2020 – Country Report: Turkey. EUI Centre for Media Pluralism and Media Freedom. Erişim 20 Eylül 2022, https://cadmus.eui.eu/bitstream/handle/1814/71965/turkey_results_mpm_2021_cmpf.pdf?sequence=3

İnceoğlu, Y., Sözeri, C., ve Erbaysal Filibeli, T. (2020). Monitoring Media Pluralism in the Digital Era: Application of the Media Pluralism Monitor in the European Union, Albania and Turkey in the years 2018-2019 – Country report: Turkey. EUI Centre for Media Pluralism and Media Freedom. Erişim 20 Eylül 2022, https://cadmus.eui.eu/bitstream/handle/1814/67821/turkey_results_mpm_2020_cmpf.pdf

İnceoğlu, Y., Sözeri, C., ve Erbaysal Filibeli, T. (2018). Monitoring Media Pluralism in Europe: Application of the Media Pluralism Monitor 2017 in the European Union, FYROM, Serbia & Turkey – Country Report: Turkey. EUI Centre for Media Pluralism and Media Freedom. Erişim 20 Eylül 2022, https://cadmus.eui.eu/bitstream/handle/1814/61159/2018_Turkey_EN.pdf?sequence=1&isAllowed=y

İnceoğlu, Y., Sözeri, C., ve Erbaysal Filibeli, T. (2016). Media Pluralism Monitor 2016 – Turkey. EUI Centre for Media Pluralism and Media Freedom. Erişim 20 Eylül 2022, <https://cmpf.eui.eu/media-pluralism-monitor/mpm-2016-results/turkey/>

İnternet Ortamında Yapılan Yayınların Düzenlenmesi ve Bu Yayınlar Yoluyla İşlenen Suçlarla Mücadele Edilmesi Hakkında Kanun, 5651. 2007, Mayıs 4. <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5651.pdf>

Kalyoncuoğlu, Y. (2021, Mart 1). Türkiye’de Özel Televizyonların Kurulmasının Üzerinden 30 Yıl Geçti. Anadolu Ajansı. Erişim 15 Eylül 2022, <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/turkiyede-ozel-televizyonlarin-kurulmasinin-uzerinden-30-yil-gecti/2160618>

Kanlı, Y., ve Şener, K. (Ed.). (2021). Medya İzleme Raporu 2021. M4D. Erişim 14 Eylül 2022, http://media4democracy.org/public/uploads/reports_5835411.pdf

Nazlı, E. (2022, Ocak 14). Gazetecilere Reva Görülen: Şiddet, Sansür, Hapis, İşsizlik... Evrensel. Erişim 21 Eylül 2022, <https://www.evrensel.net/haber/452706/gazetecilere-reva-gorulen-siddet-sansur-hapis-issizlik>

Number of Journalists Behind Bars Reaches Global High. Committee to Protect Journalists. (2021, Aralık 9). Erişim 4 Eylül 2022, <https://cpj.org/reports/2021/12/number-of-journalists-behind-bars-reaches-global-high/>

Oran, B. (2018). Etnik ve Dinsel Azınlıklar: Tarih, Teori, Hukuk, Türkiye. Literatür Yayıncılık. Özçetin, B. (2020). Kitle İletişim Kuramları: Kavramlar, Okullar, Modeller. İletişim Yayınları.

Özturan, G., İçten, D., Akkoç, H. B., ve Deniz, K. (2021). Sosyal Medya Yasasının Basın Özgürlüğü Üzerine Etkileri İzleme Araştırması: Genişletilmiş Tarama Ekim

2020/Ekim 2021. MEDAR. Erişim 13 Eylül 2022, <https://medarder.org/wp-content/uploads/2021/12/Sosyal-Medya-Yasasinin-Basin-Ozgurlugu-Uzerine-Etkileri-Izleme-Arastirmasi-Genisletilmis-Tarama.pdf>

Picard, R. G., ve Dal Zotto, C. (2015). The Dimension of Ownership and Control of Media. P. Valcke, M. Sükösd, ve R. G. Picard (Ed.), *Media, Pluralism and Diversity: Concepts, Risks and Global Trends* (s. 54–66) içinde. Palgrave MacMillan.

Radyo ve Televizyon Kuruluş Yayın Hizmetleri Hakkında Kanun, 6112. 2011, Şubat 15. <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.6112.pdf>

Raeijmaekers, D., ve Maesele, P. (2015). Media, Pluralism and Democracy: What's in a Name? *Media, Culture & Society*, 37(7), 1042–1059. <https://doi.org/10.1177/0163443715591670>

Rekabetin Korunması Hakkında Kanun, 4054. 1994, Aralık 7. <https://www.rekabet.gov.tr/tr/Sayfa/Mevzuat/4054-sayili-kanun>

RSF. (2021). Individual Owners. *Media Ownership Monitor*. Erişim 19 Eylül 2022, <https://turkey.mom-rsf.org/en/owners/individual-owners/>

RSF (2021). World press freedom index. Erişim 4 Eylül 2022, <https://rsf.org/en/index?year=2021>

RSF (2020). World press freedom index. Erişim 4 Eylül 2022, https://rsf.org/sites/default/files/ra_2020_ve.pdf

RSF (2019). 2019 World Press Freedom Index – A Cycle of Fear. Erişim 4 Eylül 2022, <https://rsf.org/en/2019-world-press-freedom-index-cycle-fear>

RSF (2018). RSF Index 2018: Hatred of Journalism Threatens Democracies. Erişim 4 Eylül 2022, <https://rsf.org/en/node/79170#:~:text=The%202018%20World%20Press%20Freedom,pose%20a%20threat%20to%20democracies>

RTÜK'ten Exxen'e 'Konuşanlar' Cezası. Evrensel. (2021, Aralık 15). Erişim 17 Eylül 2022, <https://www.evrensel.net/haber/450301/rtukten-exxene-konusanlar-cezasi>

Sözeri, C. (2015). Türkiye'de Medya-İktidar İlişkileri: Sorunlar ve Öneriler. İstanbul Enstitüsü. Erişim 18 Eylül 2022, <http://platform24.org/Content/Uploads/Editor/T%C3%BCrkiye%E2%80%99de%20Medya-%C4%B0ktidar%20%C4%B0li%C5%9Fkileri-BASKI.pdf>

Şener, K. (14 Temmuz 2021). İktidar destekçisi medyaya akan kamu kaynağı – 3. *Gazete Duvar*. Erişim 2 Eylül 2022, <https://www.gazeteduvar.com.tr/iktidar-destekcisi-medyaya-akan-kamu-kaynagi-3-adaletsizlikten-cok-daha-buyuk-bir-sorun-var-haber-1528410>

Şener, K. (1 Temmuz 2021). İktidar destekçisi medyaya akan kamu kaynağı – 2. *Gazete Duvar*. Erişim 2 Eylül 2022, <https://www.gazeteduvar.com.tr/iktidar-destekcisi-medyaya-akan-kamu-kaynagi-2-televizyonlar-arasinda-kamu-bankalari-reklam-lari-dagilimi-haber-1527141>

Şener, K. (25 Haziran 2021). İktidar destekçisi medyaya akan kamu kaynağı – 1. Gazete Duvar. Erişim 2 Eylül 2022, <https://www.gazeteduvar.com.tr/iktidar-des-tekcisi-medyaya-akan-kamu-kaynagi-1-yazili-basinda-kamu-bankalari-reklamlari-dagilimi-haber-1526532>.

Tanca, K. E., Akıncı Canbaz, I., Turan, G., ve Özgür, E. (2021). Eğitimde Eleş-tirel Dijital Okur-Yazarlık. Teyit & Öğretmen Ağı. Erişim 11 Eylül 2022, <https://md.teyit.org/file/egitimde-elestirel-dijital-okuryazarlik.pdf>

Tartışma Programlarının Değişmeyen Yüzler: “En çok programa çıkma” Rekoru Kimde? Independent Türkçe. (2021, Şubat 17). Erişim 22 Kasım 2022, <https://www.indytrk.com/node/317236/haber/tart%C4%B1%C5%9Fma-program-lar%C4%B1n%C4%B1n-de%C4%9Fi%C5%9Fmeyen-y%C3%BCzleri-en-%C3%A7ok-programa-%C3%A7%C4%B1kma-rekoru-kimde>

T.C. Resmi Gazete. (2019). Sağırın, İşitme ve Görme Engellilerin Yayın Hiz-metlerine Erişiminin İyileştirilmesine İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik. <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2019/10/20191011-15.htm>

TGC: Ekonomik Kriz Gazetecileri de Vurdu. Türkiye Gazeteciler Cemiyeti. (2021, Aralık 28). Erişim 14 Eylül 2022, <https://www.tgc.org.tr/aciklamalar/3147-tgc-eko-nomik-kriz-gazetecileri-de-vurdu.html>

The UN Refugee Agency Report: Türkiye. UNHCR. (2022) Erişim 20 Eylül 2022, <https://reporting.unhcr.org/document/3092>

TRT’de Yönetim Yapısı Değişti. DW Türkçe. (2021, Temmuz 14). Erişim 17 Ey-lül 2022, <https://www.dw.com/tr/trtde-y%C3%B6netim-yap%C4%B1s%C4%B1-de%C4%9Fi%C5%9Fti/a-58258112>

Turkey: Freedom on the Net 2021 Country Report. Freedom House. (2021). Erişim 13 Eylül 2022, <https://freedomhouse.org/country/turkey/freedom-net/2021>

Turkish Media Owner Demiroren in \$1.4 BLN Restructuring Talks – Source. Reu-ters. (2021, Eylül 21). Erişim 13 Eylül 2022, <https://www.reuters.com/business/media-telecom/turkish-media-owner-demiroren-14-bln-restructuring-talks-sour-ce-2021-09-21/>

Türkiye Cumhuriyeti Anayasası. (1982). <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat-metin/1.5.2709.pdf>

Türkiye Gazeteciler Cemiyeti. Türkiye Gazetecileri Hak ve Sorumluluk Bildirgesi. Erişim 15 Eylül 2022, <https://www.tgc.org.tr/bildirgeler/t%C3%BCrkiye-gazete-cilik-hak-ve-sorumluluk-bildirgesi/bildirge.html>

Türkiye Gazeteciler Sendikası. (2021). Medyada Covid-19: Kısa Çalışma ve Üc-retsiz İzin Suistimal Ediliyor. TGS. Erişim 7 Eylül 2022, <https://tgs.org.tr/medya-da-covid-19-kisa-calisma-ve-ucretsiz-izin-suistimal-ediliyor/>

Türkiye İstatistik Kurumu. (2022). Yazılı Medya İstatistikleri. <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=96&locale=tr>

Türkiye Radyo ve Televizyon Kanunu, 6257. 1983, Kasım 11. <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.2954.pdf>

Uzunoglu, S. ve Uyar, V. (2021). Türkiye’de Gazeteci İstihdamı: Gazeteler Süper Kahraman mı Arıyor?. NewsLab Turkey. Erişim 7 Eylül 2022, https://www.newslabturkey.org/gazeteler-super-kahraman-mi-ariyor/?utm_source=aposto

Uzunoglu, S. ve Uyar, V. (2021). Revenue Models of Digital Newsrooms. NewsLabTurkey. Erişim 5 Eylül 2022, <https://www.newslabturkey.org/revenue-models-of-digital-newsrooms/>

Valcke, P., Picard, R. G., ve Sükösd, M. (2015). A Global Perspective on Media Pluralism and Diversity: Introduction. P. Valcke, M. Sükösd, ve R. G. Picard (Ed.), *Media, Pluralism and Diversity: Concepts, Risks and Global Trends* (s. 1–22) içinde. Palgrave MacMillan.

Yaşar, F. (3 Ekim, 2022). Basın Meslek Örgütleri: Dezenformasyonu gazeteciler değil siyasetçiler yapmakta. Gazete Duvar. Erişim 22 Kasım 2022, <https://www.gazeteduvar.com.tr/basin-meslek-orgutleri-dezenformasyonu-gazeteciler-degil-siyasetciler-yapmakta-haber-1583373>